

THE VELVET CAGE. OPPRESSIVE MOTHERS IN LITERATURE**Iudita FAZACAȘ**

“Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca

Abstract: The aim of this paper is to present some examples of oppressive mothers in literature, the way they enchain and destroy the life of their own sons. The basis of their act is represented by their own fears and frustrations, as Lloyd deMause proofs in his theory about child as poison container. Space is also an issue which is discussed above, as manifestation of the destructive power of mothers (willfully or not), and also as a power of the child.

Keywords: Mother, Oppression, Fear, Destruction.

„-Voi erați atunci cu stolul de păsări?

-Da Și apoi, să știi, nu spunem la nimeni că putem să zburăm.

Așteptăm să zburăm foarte bine ca să-i facem o surpriză mamei”

Boris Vian

Copilăria e considerată ca fiind ce mai frumoasă perioadă din viața unui om, o imagine idilică umbrită însă de numeroase mărturii din sfera mai multor domenii: psihologie, istorie și nu în ultimul rând, literatură. Este foarte bine cunoscută legătura părintelui cu copilul, o legătură de bază care are prima influență puternică asupra persoanei aflate în plină dezvoltare: copilul.

Tendința generală contemporană e cea de hiperprotecție în cele mai multe cazuri, ceea ce vine poate ca răspuns la numeroasele acte de cruzime înregistrate în majoritatea epocilor istorice „the history of humanity is founded upon the assault of children”¹. Dacă asemenea fapte ni se par inumane, prea crude, imposibile ș. a. m.d., excesul de grijă poate să ducă în aceeași direcție, după cum sunt ilustrate aceste aspecte în romane ca *Smulgătorul de inimi* scris de Boris Vian, sau romanul lui Pascal Bruckner *Copilul divin*. Ambele prezintă catastrofa indusă de excesul de zel exercitat în primul rând de instanța maternă, de altfel, cea

¹ Lloyd de Mause, *The History of Childhood*, a Condor Book, Souvenir Press (E&A) LTD, London , 1974 p1

mai puternică figură din ecuația dezvoltării copilului. Practic, romanele sunt o exemplificare reușită a teoriei „copilului container” emisă de Loyd deMause: „Rather than the child being able to use the mother to detoxify its fears and anger, the mother instead injects her bad feelings into the child and uses him to clean her of depression and anger.”²

În ambele cazuri elementul negativ principal, cauză a manifestării absolut exagerate a mamelor este frica: „Frica nu ucide, te împiedică să trăiești.”³ Fiind cuprinse de acest sentiment puternic, uneori conștientizat și declarat, alteori doar latent, creând un substrat coroziv, ele, sub vălul celei mai bune intenții, împiedică propriul copil să se dezvolte firesc. Deși frica e filonul principal, uneori, de la caz la caz, există varii excrescențe care formează un întreg buchet absolut distructiv. Aici se pot număra invidia, gelozia, răutate chiar etc, exact cum susținea deMause.

În aceste condiții nu trebuie să ne mire faptul că un copil nenăscut e considerat „puturos”: „Doar n-o să tolereze ca un mic puturos să se lăfaie în ea timp de nouă luni fără să facă nimic”⁴.

Cu toate acestea, mama e cea care are drepturi absolute asupra copilului, tatăl fiind, de cele mai multe ori, o figură negativă extrem de violentă, așa cum apare în *Grădina de ciment*, romanul lui Ian McEvan: „Îi plăcea ca toți copiii să stea în șiruri ordonate, așteptând cumiți să le vină rândul la vreun joc pe care-l organizase. Gălăgia, haosul, copiii fâțâindu-se fără nici un scop îl enervau groaznic. Nu era petrecere la care să nu-și iasă din sărite din cauza cuiva.”⁵ A doua apariție e cea de prezență simbolică de fundal care a avut, la un moment dat, un anumit rol: „Avea pur și simplu damblaua calculului și, după doar câteva săptămâni de căsnicie, își pusese deja nevasta în ecuație.”⁶ De asemenea, tatăl e alungat pur și simplu de către mamă, ajungând cel exilat, cel care la un moment dat, respins fiind, se retrage definitiv, așa cum se întâmplă acest lucru în cazul lui Angel, protagonist în *Smulgătorul de inimi*.

În aceste condiții, mai mult sau mai puțin create, mama monopolizează tot ceea ce ține de copil, ea fiind spațiul copilului (în timpul sarcinii), iar ulterior, creatoarea unui spațiu perfect de o siguranță totală pentru copil. „Sunt deja atâtea catastrofe de imaginat. Atâtea catastrofe... Îi iubesc, din moment ce mă gândesc la tot ce li se poate întâmpla mai rău. Ca să

² Lloyd de Mause, *The History of Childhood, a Condor Book, Souvenir Press (E&A) LTD, London, 1974* p2

³ Pascal Bruckner, *Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995, p9

⁴ Pascal Bruckner, *Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995, p 10

⁵ Ian McEvan, *Grădina de ciment*, trad. Dan Croitoru, ed. Polirom, Iași, 2002, p45

⁶ Pascal Bruckner, *Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995, p 8

previn. Ca să prevăd. Nu mă complac în evocările astea sângeroase. Ele îmi invadează mintea. Asta dovedește că țin la ei. Sunt răspunzătoare pentru ei. Trebuie să fac tot ce-mi stă în puteri pentru a-i feri de nenumăratele calamități care-i pândesc. Pe îngerașii mei. Care nu sunt în stare să se apere, să știe ce-i mai bun pentru ei. Îi iubesc. Pentru binele lor mă gândesc la toate astea. Nu-mi face nici o plăcere”⁷. Cel puțin aceasta este buna intenție de la care se generează nenorocirea și culminează prin construirea unei lumi ermetice extreme de nocive pentru copil: „trebuie să construiești o lume perfectă, o lume curată, plăcută, inofensivă, precum interiorul unui ou alb așezat pe o pernă de puf”⁸.

Dacă formarea spațiului perfect începe, de regulă, după ce copilul se naște, sau mai degrabă când începe să se manifeste ca persoană independentă, în cazul prezentat în *Copilul divin*, claustrarea/ modelarea copilului începe intrauterin. Corpul mamei transformându-se treptat în laboratorul dezvoltării pruncului. Poate sună puțin pleonastic expresia, deoarece corpul matern e în sine un spațiu pentru copilul aflat în plină dezvoltare. Ceea ce se întâmplă însă în acest roman, depășește normalul, substituind naturalul prin artificial prin forțarea lucrurilor firești: „Urma să sară etapele : în loc să aștepte prostește vârsta de șase ani pentru a-și școlariza odrasla, o va instrui încă din primele zile de sarcină.”⁹ Conectat la diferite aparate, corpul matern devine un adevărat laborator pentru experimente, iar ulterior, spațiul pe care-l preia rodul experimentului eșuat: copilul ce refuză să se nască. Astfel, la început Louis, copilul-experiment problematic (sora geamănă se naște debil-mental) asediază corpul matern la modul cel mai elementar și barbar: „Mai rămânea problema spațiului.[...] Recuperase, desigur, suprafața ocupată de Céline, dăduse deoparte ficatul, împinsese tubul digestiv care se prăbușea peste el, așezase ceva mai încolo intestinele, care intrau mereu în teritoriul său și amenințau să-l înfășoare în inelele lor: dar toate astea de abia ajungeau.[...] N-avea suficient loc pentru mobile sau măcar pentru o bibliotecă cu cărți de mărimea unor confeti. [...] Nu-și mai târa cordonul ombilical după el, îl rupsese cu dinții și-l pusese deoparte cu grijă”¹⁰ Deși se vrea independent de corpul matern, se hrănește prin diferite strategii din resursele materne, fiind hotărât ca în cazul în care ea nu cooperează, să-și exercite capacitățile diabolice: „dacă mămica se lasă să moară de foame, o va devora din interior, până când nu va mai rămâne din ea decât un schelet curățat.”¹¹ Deși se considera superior semenilor în rândul cărora refuză să

⁷ Boris Vian, *Smulgătorul de inimi*, trad. Diana Crupenschi, ed. Univers, București, 2003 p115

⁸ Boris Vian, *Smulgătorul de inimi*, trad. Diana Crupenschi, ed. Univers, București, 2003 p161

⁹ Pascal Bruckner, *Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995, p 10

¹⁰ Pascal Bruckner, *Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995, p58

¹¹ Pascal Bruckner, *Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995, p60

intre, Louis, trăiește intrauterin toate fazele dezvoltării umane. Cel tocmai menționat redă imaginea dură a instinctului de supraviețuire, canibalismul fiind des întâlnit în numeroase momente de criză ale umanității.

Deși e rod al tehnicii, și până la un punct Madelaine, mama, era cea care agresa copii, întregul sistem se întoarce împotriva ei, astfel încât nenăscutul rebel îi cere, prin „interfonul” repus în funcțiune, un întreg sistem de gadgeturi, la scară microscopică, pe care s-o instaleze în corpul cotropit al mamei transformând „peștera în cabină de lucru”: „o firmă de microprocesoare construi pentru el [...]cel mai mic ordinator cu imprimantă din lume.[...] Dotată cu un circuit de alimentare intern cvasiimpermeabil, mașinăria cântărea patru sute de grame și fu introdusă în Madeleine pe căile firești.[...] Desigur instalația era conectată la rețelele informatice ale întregii planete.... o întreprindere de telecomunicații îi oferi pruncului un releu telefonic miniaturizat cu ajutorul căruia acesta putea intra în legătură cu oricine, fără să mai treacă prin standardul matern”¹²

Dacă în cazul tocmai prezentat însuși corpul matern ajunge unealta răzbunării unui prunc malefic, în esență rod al răului matern, în *Smulgătorul de inimi* se păstrează imaginea angelică a copiilor, mama fiind cea diabolică până la capăt, cea care se răzbună parcă, pe faptul c-a fost chinuită în timpul sarcinii și la naștere de tripleții cărora le-a dat viață. „O să iasă, zise femeia râzând cu răutate. O să iasă și o să mă doară, și acesta nu e decât începutul. [...]Vor trece ani și ani și fiecare oră, fiecare secundă va fi, poate, sfârșitul, și toată durerea nu va folosi decât pentru asta și ca să-mi facă rău tot timpul.”¹³ În mod extrem de curios, deși o asemenea gândire ar fi trebuit să nască ulterior o atitudine glacială față de copii, care deși la prima vedere pare nociv, ar fi fost cel mai puțin invaziv, mama se transformă într-o ființă de-o bunătate malefică. Astfel, tot ceea ce face e spre „binele copiilor ” pe care vrea să-i protejeze, dacă se poate, până și de ei înșiși. Transformările spațiale sunt profunde și se accentuează spre finalul romanului. Ceea ce se întâmplă, foarte frumos redat de alfel în roman, e anularea efectivă a spațiului prin eliminarea treptată a diferitelor elemente: „A pus să se construiască un zid făcut din nimic ca să nu mai avem chef să ieșim din grădină. Ca și cum tot ce nu e în grădină nu înseamnă nimic și nu putem merge acolo.”¹⁴ Deși spațiul e anihilat complet, până și elementele de bază pământul și cerul reprezintă o sursă de stres pentru mamă în privința siguranței copiilor, ceea ce duce, inevitabil, la eliminarea lor prin

¹² Pascal Bruckner, *Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995, p71

¹³ Boris Vian, *Smulgătorul de inimi*, trad. Diana Crupenschi, ed. Univers, București, 2003 p12

¹⁴ Boris Vian, *Smulgătorul de inimi*, trad. Diana Crupenschi, ed. Univers, București, 2003 p157

construirea unor cuști protectoare: „Văzu cele trei cuști. Se ridicau în fundul camerei golite de mobile. Erau destul de înalte pentru un om nu prea înalt. Barele groase și pătrate ascundeau în parte ceea ce se afla înăuntru, dar ceva se mișca acolo. În fiecare era câte un pătuț pufos, un fotoliu și o măsuță joasă. O lampă electrică lumina cuștile din interior.”¹⁵

Ajunși la această imagine înțelegem, într-o oarecare măsură atitudinea lui Louis și modul său de a reacționa, preluând controlul. Deși firul roșu al romanului brucknerian pare să fie pur și simplu refuzul vieții banale, a rutinei, o interpretare pe marginea textului tinde însă spre această relație patologică dintre mamă și copil. Practic, nu e vorba doar despre spațiul perfect, lipsit de orice pericol care să ocrotească pruncul, ci mai degrabă despre păstrarea unei presupuse purități a acestuia: „Chinezii le pun niște încălțări speciale fetițelor lor [...] să le rămână picioarele mici de tot. S-ar putea face același lucru cu trupurile copiilor. Ca să-i împiedice să crească. E mult mai bine pentru ei să rămână copii. N-au griji. N-au nevoie de nimic. Nu au dorințe murdare.”¹⁶ După cum spunea și deMause, copilul-container e umplut cu toate frustrările, temerile mamei care, în cazul celor două romane nu le livrează pur și simplu copiilor, ci le răstoană creând, fără să-și dea seama, imaginea unei bunătăți malefice. Prin urmare, doar o lectură în negativ poate să scoată la lumină aceste orori.

Dacă în cazul Clementinei e vorba de puritatea care trebuie păstrată, așa cum se reflectă acest lucru din citatul tocmai redat, Madeleine are obsesia educației, a cunoașterii: „Spaima ei se dublă: constată consternată că nașterea e o loterie supusă unor combinații genetice misterioase, că nu-ți poți alege progenitura precum un articol într-un mare magazin. [...]Nici vorbă să dai drumul în secol unui pui de om fără a-l îmbrăca în atuuri și diplome, ca tot atâtea armuri împotriva hazardului.”¹⁷ Astfel, viitoarea mamă își transformă corpul într-un soi de burete absorbant de informații, împodobindu-se cu numeroase gadgeturi, în condițiile în care medicul colaborator Fontane „se mulțumea cu o simplă improvizație chimică: injecta în Madeleine un cocktail de hormoni, de endorfine și de aminoacizi pentru a activa funcțiile cerebrale ale micii creaturi înainte chiar ca aceasta să aibă creier.”¹⁸ Rezultatul e însă opus așteptărilor, ceea ce demonstrează că întotdeauna există imprevizibilul, indiferent de efortul de a-l anihila. De altfel, tot romanul e presărat cu numeroase răsturnări neașteptate: Céline se naște debilă, iar Louis nu vrea să se mai nască motivând prin: „Realitatea nu face doi bani

¹⁵ Boris Vian, *Smulgătorul de inimi*, trad. Diana Crupenschi, ed. Univers, București, 2003 p174

¹⁶ Boris Vian, *Smulgătorul de inimi*, trad. Diana Crupenschi, ed. Univers, București, 2003 p112

¹⁷ Pascal Bruckner, *Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995,p13

¹⁸ Pascal Bruckner, *Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995,p19

atunci când ai o bibliotecă în mite[...] Lectura, Doamne: ea m-a făcut intolerant la mediocritatea cea de toate zilele”¹⁹

Ajungem astfel la o altă problemă cea a lumii surogat, la rândul său un tip de spațiu manifestat fie în literatură ca lume alternativă, fie rodul difertelor afecțiuni psihice, sau pur și simplu rezultatul unei imaginații bogate. Cum spune și Bachelard: „Literatura redă viața ocaziilor ratate”²⁰ ceea ce se întâmplă în cazul lui Louis, până la un moment dat, pe când mamele cad pradă unei fantezii prea mari generată ca paravan de protecție împotriva fricilor: „Nu vrei cu adevărat decât ceea ce imaginezi din plin”²¹. Ele ajung să proiecteze atât copiii cât și spațiul ideal în care aceștia să existe. Procesul e unul complicat compus din asimilare, prelucrare și proiectare a tuturor elementelor negative, fie ele spațiu sau persoane. De regulă, un asemenea demers ar trebui să fie unul pozitiv, dar, după cum s-a demonstrat în cele două romane, efectul este invers, fiind negativ atât pentru mamă, cât și pentru copii: „El se lăsă dus, dar privirea îi era puțin dură; nu-i plăcea mâna aceea care i se crispa pe încheietură, îl făcea să nu se simtă în largul lui. Nu-i plăceau nici lacrimile. Un soi de milă îl silea să rămână lângă ea, dar această milă îl făcea să-i fie rușine”²²

Concluzionând simplist am putea să reducem totul la un conflict între generații perceput ca diferență de viziune asupra lumii, dar în esență e mult mai mult. Practic este vorba de crearea unui spațiu invaziv, care distruge din invidie un spațiu mult mai colorat, dar fragil. „-Numai o mamă m-ar putea înțelege, zise Clémentine....Eu și copiii mei suntem totuna zise Clémentine. Îi iubesc atât de mult. Concepția mea nu are nimic ciudat. Lumea sunt ei./-Nu, te înșeli. Dumneata vrei să fii lumea lor. În sensul acesta e o dorință distrugătoare. ”²³

¹⁹ Pascal Bruckner, *Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995, p 65

²⁰ Gaston Bachelard, *Pământul și reveriile voinței*, trad. Irina Mavrodin, ed. Univers, București, 1998, p75

²¹ Gaston Bachelard, *Pământul și reveriile voinței*, trad. Irina Mavrodin, ed. Univers, București, 1998, p23

²² Boris Vian, *Smulgătorul de inimi*, trad. Diana Crupenschi, ed. Univers, București, 2003 p159

²³ Boris Vian, *Smulgătorul de inimi*, trad. Diana Crupenschi, ed. Univers, București, 2003 p171

Bibliografie

BRUCKNER, *Pascal, Copilul divin*, trad. Lucia-Cecilia Călinescu, ed. Nemira, București, 1995

MCEWAN, Ian, *Grădina de ciment*, trad. Dan Croitoru, ed. Polirom, Iași, 2002

VIAN, Boris, *Smulgătorul de inimi*, trad. Diana Crupenschi, ed. Univers, București, 2003

BACHELARD, Gaston, *Pământul și reveriile voinței*, trad. Irina Mavrodin, ed. Univers, București, 1998

DEMAUSE, Loyd, *The history of childhood*, a Condor Book, Souvenir Press (E&A) LTD, London, 1974

FROMM, Erich, *Frica de libertate*, trad. Magdalena Măringuț, Ed. Universitas (imprint Teora), București, 1998